

В. О. Желтоножський, Д. Є. Мизніков, А. М. Саврасов*, В. І. Слісенко

Інститут ядерних досліджень НАН України, Київ, Україна

*Відповідальний автор: asavrasov@kinr.kiev.ua

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСЕЛЕННЯ ⁷Be В РЕАКЦІЯХ НА ЯДРАХ БЕРИЛІЮ І БОРУ
З ГАЛЬМІВНИМИ γ -КВАНТАМИ В ШИРОКОМУ ДІАПАЗОНІ ВЕЛИЧИН ЕНЕРГІЇ**

Уперше виміряно середньозважені перерізи як заселення ⁷Be при граничних значеннях енергії гальмівних γ -квантів 40 та 55 MeV, так і реакції ¹⁰B(γ , t)⁷Be при величині граничної енергії 20 MeV. Результати моделювання з використанням програмних кодів TALYS-1.9 та EMPIRE-3.2 демонструють домінування нестатистичних процесів.

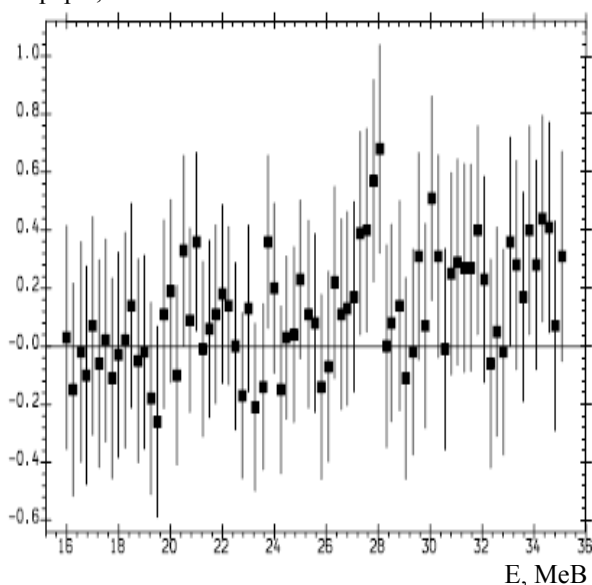
Ключові слова: середньозважені перерізи, активаційний метод, γ -спектрометрія, берилій, бор.

1. Вступ

Дослідження перерізів фотопоглинання на ядрах ⁹Be і ^{10,11}B викликає значний науковий та прикладний інтерес, оскільки дані ядра відносяться до перехідної області з A = 6 – 11. У цій області ядер можуть відбуватися як прямі процеси, так і збудження через резонансні стани. Дослідження (γ , n)- і (γ , 2n)-реакцій у легких ядрах показують, що процес фотозбудження відбувається завдяки прямим процесам [1]. Виходячи

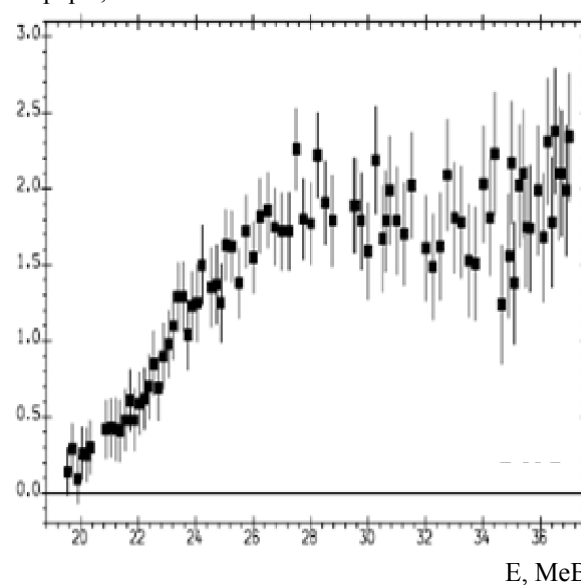
з цього, існує певна зацікавленість дослідити (γ , p2n)-, (γ , dn)- і (γ , t)-реакції на ¹⁰B через активацію ⁷Be, оскільки виліт заряджених частинок, як правило, також відбувається внаслідок прямого механізму. Експериментальні дані про перерізи реакцій (γ , 2n)-, (γ , p2n) на ¹⁰B отримано до енергії 36 MeV, проте похибка цих вимірювань становить фактично 50 % (рис. 1, а). Для ⁹Be також відсутні дані про перерізи в області енергії монохроматичних γ -квантів вище 36 MeV (див. рис. 1, б).

Переріз, мб

а

Переріз, мб

б

Рис. 1. Експериментальні перерізи реакцій ¹⁰B(γ , 2n)⁸B + ¹⁰B(γ , 2np)⁷Be (а) і ⁹Be(γ , 2n)⁷Be + ⁹Be(γ , 2np)⁶Li (б), отримані з експериментальної бази EXFOR [2].

Дані дослідження викликають також значний прикладний інтерес, оскільки дані про перерізи на нуклідах, що приводять до утворення ⁷Be, необхідно знати при активаційному аналізі домішок ⁹Be та ¹⁰B в конструкційних матеріалах АЕС.

Як відомо, берилій має унікальне поєднання двох ядерних характеристик: низький ефективний переріз захоплення теплових нейтронів та високий коефіцієнт розсіяння нейтронів. Крім того, оксид берилію витримує дуже високі тем-

пературі і є хімічно інертним. Завдяки цим властивостям і з урахуванням його високої жаростійкості та теплоємності стабільний берилій ${}^9\text{Be}$ (моноізотоп) використовується в конструкційних матеріалах відбивачів і в оболонках твєлів на АЕС. Проте після тривалої експлуатації станцій у конструкційних матеріалах активної зони реактора і в навколишніх приміщеннях ідентифікується ${}^{10}\text{Be}$ з періодом напіврозпаду $T_{1/2} = 1,6 \cdot 10^6$ років. Унаслідок його токсичності, яскраво вираженої канцерогенної дії (для повітря гранично допустима концентрація забруднюючої речовини в перерахунку на берилій становить $1 \cdot 10^{-6}$ г/м³) і значної радіобіологічної небезпеки (при такому тривалому періоді напіврозпаду, потрапляючи в організм, берилій відкладається або в нирках, або в кістках, де заміщає магній) необхідно організувати ретельний оперативний контроль за його вмістом у відходах, конструкційних матеріалах та приміщеннях АЕС. Технологічним матеріалом в атомних реакторах є також борна кислота. А при опроміненні тепловими нейтронами бору на ${}^{10}\text{B}$ протікає реакція (n, p) з перерізом, рівним перерізу (n, γ)-реакції на ${}^9\text{Be}$. Цей канал також приводить до утворення ${}^{10}\text{Be}$. Даний нуклід є чистим β -випромінювачем, при розпаді якого випромінюються лише електрони з граничною енергією 555 кеВ, і тому традиційними методами його виявлення та вимірювання концентрації є методично складні й високовартісні радіохімічні процедури виділення ${}^{10}\text{Be}$. Нами для розв'язання даної проблеми розроблено фотоактиваційну методику, що ґрунтується на визначенні концентрації ${}^9\text{Be}$ та ${}^{10}\text{B}$ в конструкційних матеріалах за допомогою фотоядерних реакцій [3].

Метою даної роботи було дослідження заселення ${}^7\text{Be}$ в реакціях на мішенях з природних берилію і бору в широкому діапазоні граничних величин енергії ($E_{\text{гр}}$) гальмівних γ -квантів.

2. Методи дослідження та результати

Вимірювання середньозважених перерізів для берилію та бору проводились для гальмівних

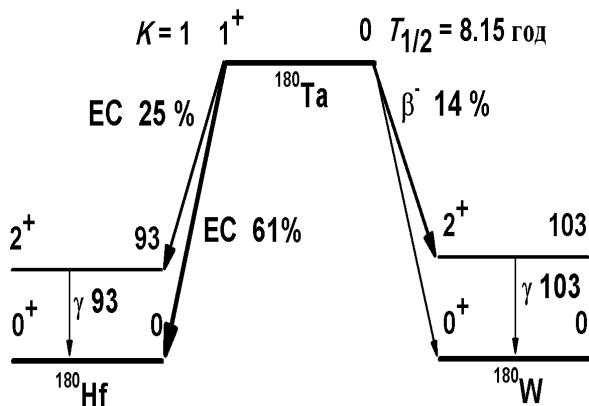
γ -квантів з граничними величинами енергії 20, 40 і 55 МеВ на прискорювачі електронів ЛУЕ-40 Харківського фізико-технічного інституту НАН України [4]. Опромінювались збірки, що складалась з природних берилію, бору та танталу. Мішені з природного танталу опромінювались з метою моніторингу пучка гальмівних γ -квантів. Тривалість опромінювання варіювалась від 20 до 80 хв, часи охолодження та вимірювання змінювались від 1 год до 14 діб. Струм пучка електронів варіювався в межах 1 - 5 мкА.

Після опромінення вимірювались γ -спектри наведеної активності в низькофоновій лабораторії за допомогою спектрометрів, зібраних на базі HPGe-детекторів фірм Canberra та Ortec з ефективністю реєстрації 15 - 40 % порівняно з NaI(Tl)-детектором розмірами $3'' \times 3''$. Енергетична роздільна здатність спектрометрів становила 1,2 кеВ на γ -лінії 343 кеВ ${}^{175}\text{Hf}$ та 1,8 - 2,0 кеВ на γ -лініях 1173 і 1332 кеВ ${}^{60}\text{Co}$.

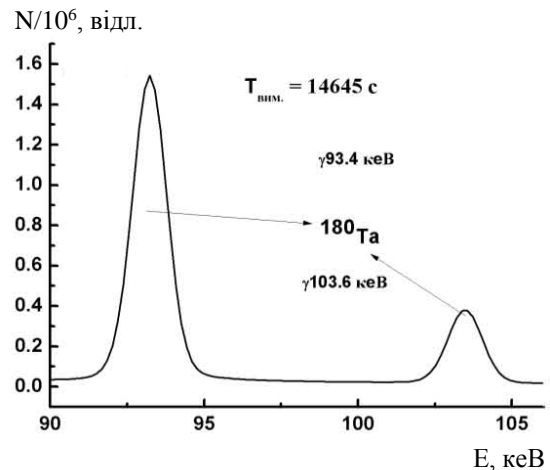
Моніторування пучка γ -квантів проводилось за допомогою (γ, n)-реакції на ${}^{181}\text{Ta}$. При цьому утворюється ${}^{180}\text{Ta}$, який розпадається з $T_{1/2} = 8,15$ год (рис. 2 для $E_{\text{гр}} = 55$ МеВ). Для визначення щільності потоку гальмівних γ -квантів визначались площі фотопіків γ -ліній 93,3 і 103,6 кеВ, що супроводжують розпад ${}^{180}\text{Ta}$ (див. рисунок) і середньозважений переріз реакції ${}^{181}\text{Ta}(\gamma, n){}^{180}\text{Ta}$. Цей переріз визначався в результаті згортки з кроком 1 МеВ за формулою (1)

$$\sigma^{\text{aver}} = \frac{\sum_{i=1}^N \sigma_i \varphi_i}{\sum_{i=1}^N \varphi_i}, \quad (1)$$

де σ_i – табличні значення перерізів реакції ${}^{181}\text{Ta}(\gamma, n){}^{180}\text{Ta}$ для монохроматичних γ -квантів [5] (рис. 3, а); φ_i – відносні величини потоку, модельованого в Geant4 [6] спектра гальмівних γ -квантів (див. рис. 3, б), приведені до граничної величини реакції $E_{\text{гр}}$.

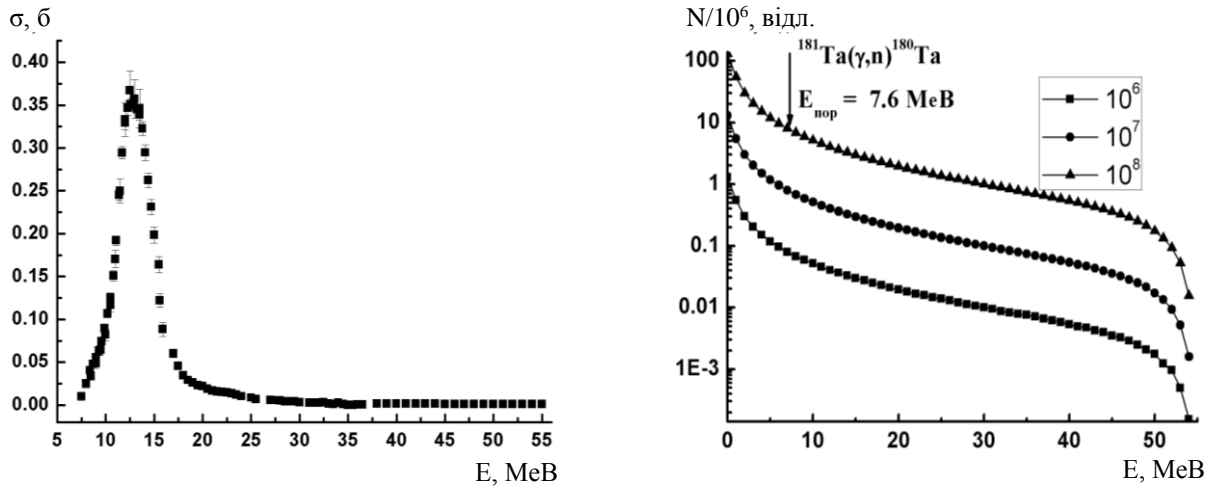

а

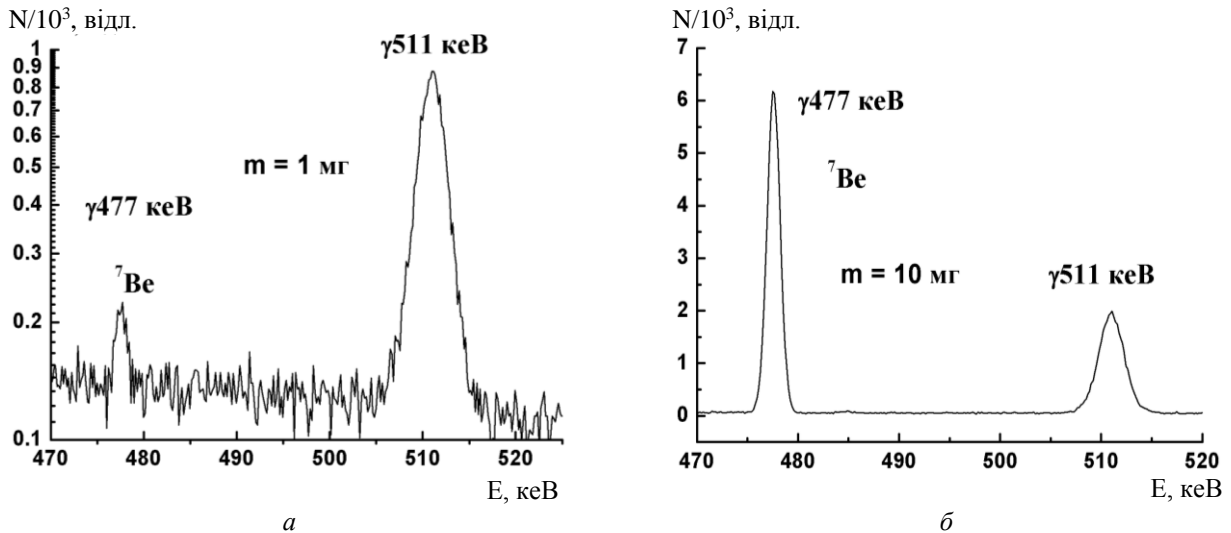
б

Рис. 2. Фрагменти схеми розпаду ${}^{180}\text{Ta}$ (а) та γ -спектра танталу (б), опроміненого гальмівними γ -квантами.

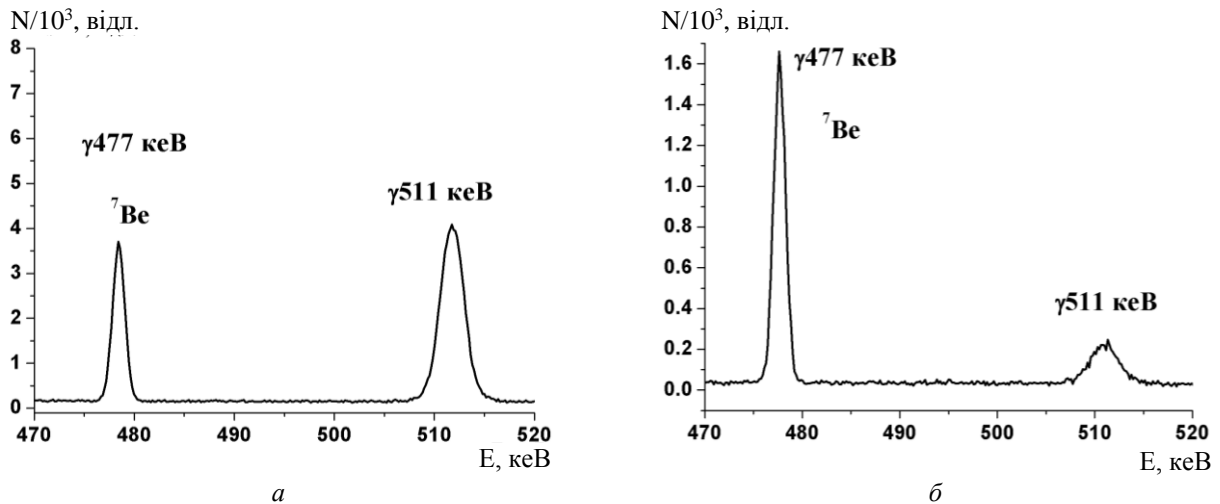
a *б*
 Рис. 3. Експериментальні перерізи реакції $^{181}\text{Ta}(\gamma, n)^{180}\text{Ta}$ (*a*) та гальмівний спектр для різної кількості подій (*б*). $E_{\text{пор}} = 55 \text{ MeV}$.

При $E_{\text{гр}} = 55 \text{ MeV}$ у реакції $(\gamma, 2n)$ на ^9Be та в реакціях $(\gamma, p2n)$ -, (γ, dn) - і (γ, t) на ^{10}B та $(\gamma, p3n)$ -, $(\gamma, d2n)$ - і (γ, tn) на ^{11}B утворюється ^7Be (рис. 4).

a *б*
 Рис. 4. Фрагменти γ -спектрів опромінених мішеней $^{\text{nat}}\text{B}$ (*a*) і Be (*б*) при $E_{\text{гр}} = 55 \text{ MeV}$.

При $E_{\text{гр}} = 40 \text{ MeV}$ утворення ^7Be можливе лише в реакціях $(\gamma, p2n)$ -, (γ, dn) - і (γ, t) на ^{10}B та (γ, tn) на ^{11}B (рис. 5).

a *б*
 Рис. 5. Фрагменти γ -спектрів опромінених мішеней $^{\text{nat}}\text{B}$ (*a*) та Be (*б*) при $E_{\text{гр}} = 40 \text{ MeV}$.

При $E_{\text{гр}} = 20$ MeV збудження ${}^7\text{Be}$ можливе лише в реакції ${}^{10}\text{B}(\gamma, t){}^7\text{Be}$, енергетичний поріг якої 18,7 MeV (рис. 6), а кулонівський бар'єр $\sim 1,5$ MeV. Таким чином, дана реакція можлива лише через прямий канал, оскільки тривалість протікання прямої реакції $\sim 10^{-21}$ с, а час формування кулонівського бар'єра $\sim 10^{-18} - 10^{-19}$ с. З точністю 15 - 20 % нами реєструється активація ${}^7\text{Be}$. У той же час енергетичний поріг реакції ${}^9\text{Be}(\gamma, 2n){}^7\text{Be}$ рівний 20,6 MeV і вона не відбувається на атомах берилію.

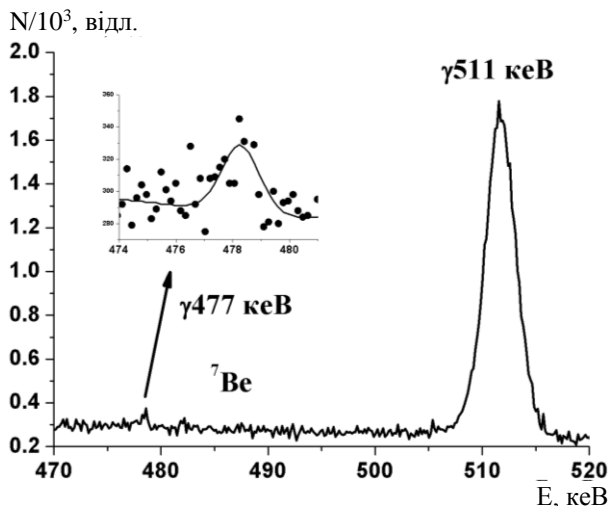

Рис. 6. Фрагменти γ -спектра опроміненої мішені ${}^{\text{nat}}\text{B}$ при $E_{\text{гр}} = 20$ MeV.

Щільності потоків гальмівних γ -квантів розраховувались за формулою

$$F = \frac{S\lambda A}{(1 - e^{-\lambda t_{\text{опр}}})e^{-\lambda t_{\text{охол}}}(1 - e^{-\lambda t_{\text{вим}}})\xi k \eta \sigma^{\text{aver}} N_A m p}, \quad (2)$$

Середньозважені експериментальні та модельовані перерізи реакцій заселення ${}^7\text{Be}$ при різних граничних енергіях гальмівних γ -квантів

E, MeV	20	40	40	55	55
σ^{aver} , мкб	11(2)	390(40)	423(40)	675(90)	920(90)
Ядерні реакції/енергетичні пороги, MeV	${}^{10}\text{B}(\gamma, t)/18,7$	${}^{10}\text{B}(\gamma, t)/18,7$ ${}^{11}\text{B}(\gamma, tn)/30,1$ ${}^{10}\text{B}(\gamma, dn)/24,9$ ${}^{10}\text{B}(\gamma, p2n)/27,2$	${}^9\text{Be}(\gamma, 2n){}^7\text{Be}/20,6$	${}^9\text{Be}(\gamma, 2n){}^7\text{Be}/20,6$	${}^{10}\text{B}(\gamma, t)/18,7$ ${}^{11}\text{B}(\gamma, tn)/30,1$ ${}^{10}\text{B}(\gamma, dn)/24,9$ ${}^{10}\text{B}(\gamma, p2n)/27,2$ ${}^{11}\text{B}(\gamma, d2n)/36,4$ ${}^{11}\text{B}(\gamma, p3n)/38,6$
TALYS-1.9	0,09	556	–	0,3	491
EMPIRE-3.2	–	58	134	155	99

3. Обговорення результатів

З метою оцінки механізмів протікання досліджуваних ядерних реакцій нами проведено їхнє моделювання в рамках програмних кодів TALYS-1.9 та EMPIRE-3.2. Більш детально про

де S – площі фотопіків, які відповідають розпаду ${}^{180}\text{Ta}$; η – квантові виходи γ -квантів при розпаді ${}^{180}\text{Ta}$; ξ – ефективності реєстрації γ -квантів, що супроводжують розпад ядер – продуктів реакції ${}^{181}\text{Ta}(\gamma, n){}^{180}\text{Ta}$; $t_{\text{опр}}$, $t_{\text{охол}}$, $t_{\text{вим}}$ – тривалості опромінення, охолодження та вимірювання відповідно; k – коефіцієнти самопоглинання γ -квантів розпаду. Вони розраховуються після моделювання реальних опромінених мішеней у програмному коді MCNP [7]. Спочатку розраховується ефективність реєстрації потрібних γ -ліній для точкової (ϵ_r) та реальної (ϵ_p) мішеней, а потім вводиться поправка на самопоглинання $k = \epsilon_p/\epsilon_r$. При цьому ефективність реєстрації для точкової мішені збігається з експериментальною, отриманою за допомогою калібрувальних точкових джерел; p – абсолютний вміст ${}^{181}\text{Ta}$ в природній суміші; $N_A = 6,02 \cdot 10^{23}$ – число Авогадро (кількість ядер/(г·моль)); σ^{aver} – середньозважений переріз реакції ${}^{181}\text{Ta}(\gamma, n){}^{180}\text{Ta}$, який розрахований згідно з формулою (1); m – маси мішеней танталу на одиницю площі (г/см²); $A = 181$ – масове число атомів танталу (а.о.м.); λ – стала розпаду ${}^{180}\text{Ta}$ (с⁻¹).

Величини λ , A , p , η беруться з [8], S – з експериментальних γ -спектрів, а ξ – з калібрувальних кривих, що додатково перевіряються за допомогою моделювання з використанням програмного коду Geant4.

Далі за формулою (2), використовуючи отримані щільності потоків та поправки на різницю енергетичних порогів і кулонівських бар'єрів досліджуваних реакцій і реакції на моніторах, розраховувались σ^{aver} реакцій ${}^9\text{Be}(\gamma, 2n){}^7\text{Be}$ при $E_{\text{гр}} = 40$ та 55 MeV, ${}^{10}\text{B}(\gamma, t){}^7\text{Be}$ при $E_{\text{гр}} = 20$ MeV і ${}^{\text{nat}}\text{B}(\gamma, x){}^7\text{Be}$ при $E_{\text{гр}} = 40$ та 55 MeV. Результати наведено в таблиці.

моделювання за допомогою цих кодів викладено в [9, 10], у них домінують статистичний та перерівноважний процеси.

У теоретичних розрахунках визначаються перерізи досліджуваних реакцій починаючи від порога з кроком 1 MeV для монохроматичних

γ -квантів і далі за формулою (1) розраховуються середньозважені перерізи. Результати теоретичних розрахунків наведено в таблиці.

Як видно, код TALYS-1.9 задовільно описує середньозважені перерізи на ^{nat}B при величинах енергії 40 та 55 MeV і в той же час $(\gamma, 2n)$ -реакція практично не відтворюється. Це можна пояснити тим, що $(\gamma, 2n)$ -реакція на ^9Be протікає переважно через прямий канал. Проте в кодї EMPIRE-3.2 середньозважені перерізи якісно описуються. Ми на даний момент не можемо зрозуміти таку значну різницю між даними обох кодів при моделюванні реакції $^9\text{Be}(\gamma, 2n)^7\text{Be}$ при $E_{\text{гр}} = 40$ та 55 MeV. Можливо, це пов'язано з різною параметризацією густин рівнів залишкового ядра в обох кодах. Значне заниження теоретичних даних порівняно з експериментальними можна якісно пояснити значним внеском прямого каналу. Розрахунки середньозважених перерізів (γ, t) -реакції при 20 MeV навіть якісно не можуть пояснити експериментальні дані. Це свідчить про повністю прямий механізм реакції, як вище й обговорювалось. У цілому подібна поведінка характерна для перехідної області ядер з $A = 6 - 11$. У цій області співвідношення між прямим і статистичним каналами може змінюватись у межах $1 \div 10$ [11, 12].

Важливим результатом даних досліджень є те, що в області величин енергії γ -квантів 30 - 40 MeV співвідношення середньозважених перерізів реакцій $(\gamma, 2n)$ та $(\gamma, p2n)$ приблизно однакове. Це дозволяє розробляти методи визначення ^{10}Be , який активується в (n, γ) і (n, p) -реакціях на базі єдиного підходу.

4. Висновки

Уперше виміряно середньозважені перерізи ядерних реакцій $^{10}\text{B}(\gamma, t)^7\text{Be}$ при $E_{\text{гр}} = 20$ MeV, $^{nat}\text{B}(\gamma, x)^7\text{Be}$ при $E_{\text{гр}} = 40$ та 55 MeV, $^9\text{Be}(\gamma, 2n)^7\text{Be}$ при $E_{\text{гр}} = 40$ і 55 MeV. Результати моделювання в рамках програмних кодів TALYS-1.9 та EMPIRE-3.2 демонструють домінування нестатистичних процесів у (γ, t) -реакції при $E_{\text{гр}} = 20$ MeV. Проте зі зростанням енергії гальмівних γ -квантів внесок статистичних та передрівноважених процесів зростає на 1 - 2 порядки й починає давати значний внесок у перерізи досліджуваних реакцій.

Робота виконана за фінансової підтримки бюджетної програми «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень» (КПКВК 6541230) на 2020 - 2021 рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. M.H. Ahsan, S.A. Siddiqui, H.H. Thies. The photoneutron cross section of ^{10}B . *Nucl. Phys. A* 469(3) (1987) 381.
2. <https://www-nds.iaea.org/exfor/>
3. М.В. Желтоножская, А.П. Черняев. Фотоактивационная методика определения активности ^{10}Be в конструкционных материалах АЭС. В кн.: Сб. матер. научно-практ. конф. «Ядерные технологии: от исследований к внедрению», Нижний Новгород, 21 ноября 2018 г. (Нижний Новгород: Нижегородский государственный технический университет им. Р.Е. Алексеева, 2018) с. 189. / M.V. Zheltonozhskaya, A.P. Chernyaev. Photoactivation method for determining the activity of ^{10}Be in structural materials of NPP. In: Proc. of Scientific and Practical Conf. "Nuclear Technologies: from Research to Implementation", Nizhny Novgorod, November 21, 2018 (Nizhny Novgorod: Nizhny Novgorod State Technical University named after R.E. Alekseev, 2018) p. 189. (Rus)
4. M.I. Aizatskyi et. al. State and prospects of the Linac of nuclear-physics complex with energy of electrons up to 100 MeV. *Problems Atom. Science Technology* 3(91) (2014) 60.
5. V.V. Varlamov et al. New data on (γ, n) , $(\gamma, 2n)$, and $(\gamma, 3n)$ partial photoneutron reactions. *Phys. At. Nucl.* 76 (2013) 1403.
6. S. Agostinelli et al. GEANT4 – a simulation toolkit. *Nucl. Instrum. Methods. Phys. Res. A* 506 (2003) 250.
7. J.F. Briesmeister. MCNP – A General Monte Carlo N-Particle Transport Code. Los Alamos National Laboratory Report LA-12625-M, 1997.
8. R.B. Firestone et al. *Table of Isotopes*. 8-th ed. (New York: Wiley Interscience, 1996).
9. A.J. Koning, S. Hilaire, M.C. Duijvestijn. TALYS: Comprehensive nuclear reaction modeling. *AIP Conf. Proc.* 769 (2005) 1154.
10. M. Herman et al. EMPIRE: Nuclear Reaction Model Code System for Data Evaluation. *Nucl. Data Sheets* 108(12) (2007) 2655.
11. E.V. Weinstock, J. Halpern. Systematics of Photoproton Reactions. *Phys. Rev.* 94 (1954) 1651.
12. D.H. Wilkinson. Nuclear photodisintegration. *Physica* 22 (1956) 1039.

V. O. Zheltonozhsky, D. E. Myznikov, A. M. Savrasov*, V. I. Slisenko

Institute for Nuclear Research, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

*Corresponding author: asavrasov@kinr.kiev.ua

INVESTIGATION OF ${}^7\text{Be}$ POPULATION IN REACTIONS ON NUCLEI OF BERYLLIUM AND BORON WITH BREMSSTRAHLUNG γ -RAYS IN WIDE ENERGY RANGE

The average cross-sections were measured at the first time for ${}^7\text{Be}$ population at bremsstrahlung end-point energies 40 and 55 MeV and for the ${}^{10}\text{B}(\gamma, t){}^7\text{Be}$ reaction at bremsstrahlung end-point energy 20 MeV. The theoretical calculations carried out within the framework of the software packages EMPIRE-3.2 and TALYS-1.9 demonstrate the domination of the nonstatistical processes.

Keywords: average cross-sections, activation method, γ -spectrometry, beryllium, boron.

Надійшла/Received 21.08.2020